

GÖKTÜRK KAĞANLARININ KÜLTÜRDEN UZAKLAŞMA EĞİLİMİ VE SEBEPLERİ: TASPAN KAĞAN VE İŞBARA KAĞAN

Nurcan KALKIR* - Selma BAŞKAN**

Öz

Çalışmanın konusu, I. Göktürk (542-581) ve Doğu Göktürk (582-630) devletlerinin kuruluşlarından itibaren kağanların kendi kültüründen uzaklaşma eğilimi ve kültürden uzaklaşmaya sebep olan etkenlerin neler olduğunun Çin kaynaklarından faydalanılarak araştırılmasıdır. Çalışmada; kağanların Çin ile olan ilişkileri, devletlerin iç ve dış siyaseti, kültürleri ve kültürel etkileşimler sebep ve sonuçlarıyla incelenerek Türk tarihine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Konu I. Göktürk dönemi kağanı Taspar Kağan¹ (Tuobo Kehan 佉可汗) ve Doğu Göktürk dönemi kağanı olan İşbara Kağan² (Shetu Kehan 舍吐可汗) merkeze alınarak açıklanmıştır. Bu çerçevede temel kaynaklar olarak Zhou Tarihi (Zhōu Shū), Sui Tarihi (Suí Shū), Eski Tang Tarihi (Jiù Táng Shū) kullanılmıştır. Kağanların Çin ile olan dış siyaseti ve kendi meşrutiyetlerini korumak için uyguladıkları politikalar üzerinden iç siyaseti incelenmiş, Taspar Kağan'ın Budizm'e meyletmesi ve İşbara Kağan'ın Çin'e teslimiyeti konuları üzerinde durulmuştur. Dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları düşünüldüğünde kağanların bu kararları devletin ayakta kalması amacıyla zorunlu olarak aldığı ve bu faaliyetlerin geçici olarak uygulanan siyasi adımlardan ibaret olduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Birinci Göktürk Devleti, Doğu Göktürk Devleti, Kültürel Etkileşim, Tuobo Kağan, İşbara Kağan.*

Abstract

The Inclination of the Gokturk Khagans to be Estranged from their own Cultures and Reasons: Taspar Khagan and Isbara Khagan

The main objective of this study is to investigate the inclination of khagans to be estranged from their own cultures from the foundation of I. Gokturk - Eastern Gokturk State and to find out what

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri. E-posta: nurcankalkir@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2325-384X

** Erciyes Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Kayseri. E-posta: baskan.selma@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1249-615X

(Makale Gönderim Tarihi: 17.05.2019 - Makale Kabul Tarihi: 24.11.2019)

¹ Taspar Kağan Çince kaynakta Tuobo olarak geçmektedir.

² İşbara Kağan Çince kaynakta Shetu veya 581 yılında kağan ilan edildikten sonra Shābōlüè (沙鉢略) olarak geçmektedir.

the factors are leading to alienation by using Chinese written sources. In this study, it is aimed to shed light to Turkish history via analyzing the connection between Khagan and China, internal and external policies of the states, their culture and cultural interactions along with the causes and effects. The internal politics of Khagan have been examined considering the Khagan's foreign policy with China and their policy to protect its own constitutionalism; it was focused on Taspar Khagan's inclination to Buddhism also Isbara Khagan's surrendering to China. When the political, social and economic conditions of the period are considered, it can be concluded that the Khagans have taken these decisions aim to establish perpetuity of the state and these activities consist of the temporary political steps.

Key Words: *First Gokturk State, Eastern Gokturk State, Cultural Interaction, Taspar Khagan, Isbara Khagan*

Giriş

Türk ve Çin tarihinde çok önemli bir yere sahip olan I. Göktürk ve Doğu Göktürk Devleti, kurulduğu tarihten itibaren varlığını devam ettirmek adına iç ve dış mücadeleler vermiştir. Göktürk-Çin ilişkileri kimi zaman savaşlarla kimi zaman yapılan barış anlaşmalarıyla tarihte yerini almıştır. Bu süreçte doğal olarak iki devlet arasında siyasi ve kültürel etkileşimler de görülmüştür. I. Göktürk ve Doğu Göktürk Devleti döneminde yaşanan etkileşimler sonucu bazı kağanların kendi kültürlerinden uzaklaştıkları göze çarpmaktadır. Bu durum sadece kağanların kendi hayatlarını değil aynı zamanda devlet yönetimini ve halkın geleceğini etkileyen sonuçları da beraberinde getirmiştir. Çalışmada Türk tarihi açısından oldukça önemli olan Göktürk-Çin ilişkileri kapsamında dönemin şartları göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede Taspar Kağan'ın Budizm'e meylenmesinin ve İşbara Kağan'ın Çin'e bağlılığını bildirmesinin altında yatan sebepler araştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar üzerinde ne derece etkisi olduğu konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Göktürk Devleti tarihinin ve kültürünün ilk dönemlerine ait en net bilgiler edinebileceğimiz yazılı kaynaklar arasında Çin'in Resmi Tarih Kayıtları³ bulunmaktadır. Resmi Tarih Kayıtları olan "24 Tarih" Çin tarihindeki tüm hanedanlıklar hakkında bilgi içermektedir. Bu kayıtlarda Tūjué (突厥) adıyla geçen Göktürkler ve Göktürk-Çin ilişkileri hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Bunların arasında Zhou Tarihi, Sui Tarihi, Eski Tang Tarihi, Yeni Tang Tarihi önemli temel üç kaynağımızdır.

Çalışmada öncelikle I. Göktürk Devletinin kuruluşu hakkında bilgi verilmiş, yükseliş döneminde Taspar Kağan'ın Budizm'e yönelmesi konusu ele

³24 Tarih (Èrshísìshǐ二十四史) "Zhèngshǐ正史" ismiyle de anılır. 1921 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Xú Shìchāng'ın (徐世昌) "Xīn Yuán Shǐ (新元史)" kitabının eklemesiyle 24 Tarih, 25 Tarih haline gelmiştir. Daha sonra "Qīng Shǐ Gǎo (清史稿)" kitabını listeye dâhil etmek isteyenler olmuştur. Bu nedenle 24 Tarih, 25 Tarih, 26 Tarih isimleriyle de anılmaktadır. Türker 2013, s. 2.

alınmış, Doğu Göktürk Devleti İşbara Kağan dönemi ve yaşanan olaylara değinilmiş ve tüm bunların altında yatan sebepler araştırılmaya çalışılmıştır.

I.Göktürk Devleti'nin Kurulması

Göktürkler Ashina boyundan ve çoğunluğu Hunların (Xiōngnú 匈奴) kuzey boyundan⁴ gelmektedir. Altay Dağları'nın (Jīn Shān 金山) güney eteklerinde, Ruan Ruanlar'a bağlı hayat sürmektedirler.⁵ Yeni Tang Tarihi kitabında kökeninden bu şekilde bahsedilen, ömrü yaklaşık iki yüzyıl sürecek olan Göktürkler, tarihteki asıl yerini almadan önce Altay dağlarında Ruan Ruanlar'a bağlı demircilik yapan bir kabiledir. Datong saltanat devresinin 11. yılında (545) ilk defa dış devlet Batı Wei⁶ devletinden Göktürlere elçi gönderilmiştir.⁷ Böylelikle Göktürklerin dış siyasetinin ilk adımı atılmış ve tarihte varoluşları için büyük bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. 552 yılında devleti kuran Bumin Kağan'ın (Tumen Kehan 土可汗) bağımsızlığını ilan ettiği yıl içerisinde ölmesi üzerine oğlu Kara (Keluo 科羅)⁸ Fei Di'nin 2.

⁴ Orta Asya'nın kuzey yarısı kabaca Tanrı Dağları ile Sir-derya'yı birleştiren çizginin kuzey kısmı atlı-göçebelerin etkinlik alanı, güney yarısı ise vaha tarımcılarının dünyasıydı. Önceleri Moğolistan Yaylası'nı merkez edinmiş olan Göktürkler, Orta Asya'yı ele geçirip yönetmiş, buraların Türkleşmesini tetiklemiştir, Orta Asya tarihinin sadece Kuzey-Güney ilişkisi sonucunda değil, bu tarihsel ve kültürel alanların Doğu-Batı yönünde gelişen ilişkiler kurmaları sonucunda da biçimlendiği ifade edilmektedir. Otkan, 2018, s. 2-3.

⁵ Xu 2004, s. 4587.

⁶ Tabgaçlar, Asya Hunlarının bir kısmıdır, önce Kuzey Shan-si'de Tai şehri başkent olmak üzere küçük I. T'o-pa devletini kurdular (338-376). İlk hükümdarları Sha-mo Han idi. Çevrelerindeki küçük Hun devletleriyle ve Hsien-pi kitleleriyle mücadeleye giriştiler. Nihayet 16 kadar küçük hükümeti idareleri altına alarak büyük bir devlet haline geldiler (386). Hükümdar Tao döneminden sonra Budizm'in Türkler arasında etkili olmasıyla başkentteki rahip sayısı yüzü aşmıştı. Türk örfü ve gelenekleri, giyim tarzı, Tabgaç dili, yazışmalarda Türkçe deyimlerin kullanılması yasaklandı. Türk halkından sert tepkiler görüldü ise de bunlar bastırıldı. Tabgaç Devleti Türk atalarının askeri vasfını gittikçe kaybetti. 534 yılında da doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Çandarlıoğlu 2017, s. 39-40. Doğu kısmı Göktürk devleti kurulmadan iki yıl önce 550'de yıkıldı, yerine Kuzey Qi Devleti tesis edildi. Batı Wei Devleti ise 557 yılında Chou Hanedanı olarak değişip ortadan kalktı. Taşağıl 2015, s. 18. Kültürel olarak benzer yönleri vardır; Tobaların elbiselerinden bahsedilirken yalnız kısa ceketler giydikleri söylenir. Böyle kısa ceketleri Türkler ve Moğollar giyerlerdi, bunun da sebebi binicilikte uzun ceketin rahatsız oluşudur. Ayrıca elbiselerin yakaları yatık ve kolları da kısa idi ki bu, tipik bir Türkistan kıyafetidir. Eberhard 1943, s.24.

⁷ Batı Wei devleti lideri Türkler 545 yılında Jiūquánli (酒泉) Sogd asıllı Ānnuòpántuó'yu (安□ 磐陀) elçi olarak göndermiştir. İlk elçi 28 Ocak 545-15 Şubat 546 sürecinde gönderilmiştir. Ecsedy 1968, s. 152. Ayrıca bkz: https://www.jstor.org/stable/23682060?seq=22#page_scan_tab_contents. (Erişim Tarihi: 12.01.2018)

⁸ Kara Kağan Çince kaynakta Keluo veya Kolo olarak geçmektedir.

yılında (553) Kağan olmuştur.⁹ Bumin'in yerine geçen büyük oğlu Kara da henüz birkaç aylık kağan iken bilinmeyen bir sebepten dolayı öldü. Bir türlü istikrar sağlanamayan boş tahtta bu sefer de varis olarak görülen Kara'nın büyük oğlu İşbara da Fei Di'nin 2. yılında (553) amcası lehine çekilince amcası da Mukan Kağan¹⁰ (Mugan Kehan 木杆可汗) adını alarak tahta oturdu.¹¹ Babası ve ağabeyini kısa sürede kaybeden Mukan Kağan, boşalan Göktürk tahtına oturduğunda ilk olarak Ruan Ruanlar'ı yok etme hırsıyla harekete geçti. Bumin Kağan zamanında bağlı oldukları Ruan Ruanlar'a olan evlenme teklifinin denk olmadıkları gerekçesiyle kabaca reddedilmesinin ardından, Mukan Kağan bu ağır hakaretin bedelini ödetme hissiyle hareket etmiştir. Bumin Kağan'ın liderliğinde kurulan I. Göktürk Devleti'nin başına kısa süre sonra geçen ikinci oğlu Mukan Kağan, batıda amcası İstemi Yabgu ile devlete en parlak, en haşmetli dönemini yaşatmıştır.

I. Göktürk Devleti'nin Yükseliş Sürecinde Taspar Kağan Dönemi (572-581)

Devletin sınırlarını genişleten Mukan Kağan, ölmeden önce oğlu Abo¹² (Dàluóbiàn 大口便) yerine kardeşi Taspar'ı Jiande'nin ilk yılında (572) tahta vasiyet etti.¹³ Taspar güçlü bir devletin tahtına geçtikten sonra, "*Sadece güneyde iki çocuk; yani Kuzey Zhou ve Kuzey Qi bize itaat ettiği süre yoksulluktan korkmamıza gerek yok*"¹⁴ diyerek yakın çevresine mutluluktan aşırı derecede övgüyle bahsetmiştir. Bunu Çin elçileri çeşitli vesilelerle Türk başkentine geldikleri zaman onlara "*oğullarım*" diye hitap etmesinden de anlayabiliriz.¹⁵

Taspar Kağan'ın Budizm'e Meyletmesi ve Kültürüne Etkileri

Ağabeyinden sağlam bir devlet düzeni devralan Taspar Kağan, daha çok kültür meseleleri ile uğraşmıştır. Onun zamanında, Çin edebiyat ve fikir eserleri Türkçeye tercüme edilmiştir. Taspar devri Göktürk Devleti'nin en parlak devri olmakla birlikte çöküşün de başladığı devirdir.¹⁶

⁹ Çay2009, s.10-11.

¹⁰ Mukan Kağan Çince kaynakta Mugan olarak geçmektedir.

¹¹ Erdoğan 2017, s.187.

¹² Abo Kağan, Çince kaynakta Daluobian veya kağan olduktan sonra Abo olarak geçmektedir.

¹³ Taşağıl 2013, s.133.

¹⁴ Kara 2015, s. 557. Tuobo Kağan Çin kaynaklarında Mugan Kağan zamanından beri ülkesi çok kuvvetli olduğu için Çin'i zora sokan, sıkıştırılan tanımla bahsedilmektedir. Taşağıl 2015, s.33.

¹⁵ Gömeç 2003, s.80.

¹⁶ Çay 2009, s. 11.

Taspar Kağan, Türk milletinin hayat tarzına uymayan Budizm'e¹⁷ meyletme hatasında bulunmuştur.¹⁸ Aynı hataya II. Göktürk Devleti'nde Bilge Kağan'ın (716-734) da düştüğü görülmektedir. O da Türklerin yerleşik hayata geçmeleri için Budizm'i kabul etmek ve şehirlerde yaşamak istemiştir. Ancak onun bu düşüncesine dahi devlet adamı Tonyukuk karşı çıkmış, böyle bir durumun Türklerin milli karakterine uymadığını söyleyerek, Bilge'yi bu işten vazgeçirmiştir.¹⁹

Taspar Kağan'ın Budizm'e meyletmesi durumu ise Çince kaynaklarda şu şekilde anlatılmaktadır: Qi ülkesinde bir tane Budist kesiş Huilín (惠琳) vardı ve yakalanarak Göktürklerin ülkesine getirildi. Kesiş, Taspar Kağan'a: "Qi ülkesinin güçlü ve zengin olmasının sebebi Buda öğretisinden dolayı kutsanmaları ve korunmalarıdır." dedi, daha sonra Budizm'in sebep ve sonuçlarını, Budizm'de ne ekerse onu biçeceğini açıkladı. Taspar Kağan dinledikten sonra O'nun sözlerine inandı, bir tapınak inşa ettirdi, Qi ülkesine elçi göndererek Jingmíng (□名), Nièpán (涅槃), Huáyán (□□) ayrıca Shísònglü (十□律)²⁰ gibi kutsal kitapları alıp gelmesini istedi. Ayrıca Taspar

¹⁷ M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, M.Ö. III. Yüzyılda Hindistan'ın dışına yayılmaya başlamış; Orta Asya'ya, Çin'e, 372'den sonra Kore'ye uzanmış; Tibet'e yerleşmesi ancak VIII. yüzyılda olmuştur. Batı Türkistan'da Budizm, Sasanilerin desteklediği Zerdüştilik ve Mani dini karşısında pek tutunamamış; Doğu Türkistan'ın yerleşik çevrelerinde kendine daha uygun muhitler elde etmiş; Budist külliyeleer Çin'e doğru uzanan kervan yolları boyunca dikilerek, faaliyetlerini asırlarca sürdürmüşlerdir. Güneye doğru uzanan kervan yolu üzerinde Hotan ve Miran; kuzeye giden yol boyunca ise Tumşuk ve Kuça şehirlerinde, III-IV. yüzyıllardan itibaren kurulan Budist manastırlarında (Vihara, Türkçe Vihar) rahipler (Toyin), dinin propagandasını yapmışlardır. Budizm, Karluklar arasında yayılmıştır. Türklerin girdiği yabancı dinler arasında onları en çok etkileyen inanç sistemlerinden birisi Hindistan kökenli Budizm'dir. En belirgin özelliği, tapılacak üstün bir varlığa yer vermemesi olan Budizm, her şeyin serbestçe incelenmesi, denenmesi esasına dayanan bir öğreti veya felsefe niteliğindedir. Temel inancı olan tenasüh (ruh göçü) gereğince canlılar Nirvana'ya (ebedi mutluluk) ulaşmaya kadar öldükten sonra değişik kalıplarda birçok kez yeniden dünyaya gelirler. Artun 2007, s. 5. Ayrıca bkz.,http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tumview.php?id=1574 (Erişim Tarihi: 02.08.2017)

¹⁸ Orkun Kitabeleri'nde ise bu inanca ait herhangi bir ifade mevcut olmamakla birlikte Taspar'ın ölümünden sonra, Kök Türk hakanlığının felakete uğraması ve Çinlileşmeye başlamasının yankıları açıkça görülmektedir; "...Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için Türk milleti il yaptığı ilini elinden çıkarmış, kağanını kaybedivermiş. Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı cariye oldu. Türk beyler Türk adını bıraktı. Çinli beyler Çin adını tutup Çin kağanına itaat etmiş..." Erdoğan 2003, s. 58.

¹⁹ Gömeç 2003, s. 80.

²⁰ Jingmíng □名 Sanskritçe: sopadhişeşa-nirvāṇa
Nièpán 涅槃 Sanskritçe: Vimalakīrti-nirdeśa
Huáyán □□ Sanskritçe: Avatamsaka-sūtra
Shísònglü 十□律 Sanskritçe: Sarvāstivādinaya

Kağan kendi kendine etten, şaraptan uzak durarak Pagoda heykellerinin etrafında döndü, Budizm öğretilerini takip etti, ayrıca kendisinin Çin’de doğmadığına dair üzüntü duydu.²¹

Huilin’in on yıl kaldığı süre içerisinde Budizm’in bazı ilkeleri öğrenilmekle beraber; birçok dini kitap ve metinler Türkçeye çevrilmiş, Budist tapınakları ve manastırları kurulmuştur²². Yıldırım, Taspar Kağan’ın manastır inşa etmesinin, et yemeyi bırakmasının ve pagoda etrafında dönmesinin artık bir Budacı olduğunu göstermekte olduğunu belirtmiş ancak daha sonra farklı bir yorumda bulunmuştur: “Halkın gözünde meşruiyetini yitirerek “kut”u ve dolayısıyla iktidarı kaybetmekten korkan Taspar Kağan’ın Budacılığı iç dünyasında yaşadığı veya tam tersine Budacı olursa “kut”unu kaybedeceğini bilen Taspar’ın hiçbir zaman Budacılığa girmediği ve kaynaktaki bilginin Çin’e dönen Hui Lin’in bir yalanı olduğu şeklinde iki farklı varsayım da göz önünde bulundurulmalıdır. Taspar’ın Çin’e dönecek ve kendisiyle ilgili bilgi verecek birine kendisini farklı yansıtmış olması da mümkündür. Daha fazla belge ortaya çıkmadıkça Taspar’ın bütün bu faaliyetleri muamma olarak kalacaktır.”²³

Ünal da bu konu hakkında çok önemli tespitlerde bulunmuştur: “Taspar Kağan’ın Budizm’i seçme nedenleri arasında sadece rahipten etkilendiğini gösteremeyiz; bununla ilgili birçok sebep öne sürülmüştür. Diğer bir nedeni ise, ticari ve askeridir. İpek yolu ve kervan yollarında uluslararası ticaret yapan kimseler daha çok Budist rahipler idi. Diğer eşyaların yanında çok zengin altın ve gümüş ticaretini elinde bulduran Budistlerin ticaret ve turizm gücünden faydalanmak için Budizmi ülkelerinde serbest tutarak Budistlerin zengin müstemilatlı stupalar yapmasını sağlamış ve aynı zamanda Konfüçyüsçülüğü koruyup geliştirmek adına, dışarıdan gelmiş bir din olan Budizme takibat uygulayan Çin’deki Budistlerin sempatisini kazanmayı bilmiş ve zaman zaman gerçekleştirdiği akınlarla Çin devletini vergiye mahkûm etmiştir.”²⁴

Sonuç olarak onun hâkimiyetini olumsuz yönde etkileyen Budizm’e meyletmesi ve buna uygun tarzda yaşamasının altında yatan sebebin sadece bir Budist’ten düşünce olarak etkilenmiş olduğu fikri pek akla yatkın gelmemektedir. Zira Türklerin yaşam tarzına uygun olmadığından ve halkın gözünde itibarını kaybedeceğinden iç siyaset açısından büyük bir risk taşımaktadır. Bir kağanın bu riski göze aldığı düşünüldüğünde dış siyaset açısından ticari, askeri ve siyasi sebeplerin yattığı söylenebilir. Nitekim Çin kaynaklarında Huilin’in Taspar Kağan’a: “Qi ülkesinin güçlü ve zengin

²¹ Xu 2004, s. 1685.

²² Gömeç 2003: 80.

²³ Yıldırım2016, s. 42.

²⁴ Ünal 2015, s. 362-363.

olmasının sebebi Buda öğretisinden dolayı kutsanmaları ve korunmalarıdır.” demesi Taspar Kağan’ın güçlü olma isteğiyle hareket ettiği sonucuna ulaştırabilir.

Olaya bir başka açıdan bakıldığında; Taspar Kağan’ın Budizm’e yönelmesi iç siyasette risk taşısa da devletin iç huzursuzluğa sürüklenmesinde ve kağanların dağılımlarındaki asıl sebebinin ağabeyi Mukan’ın dahi veliaht göstermediği oğlu Abo’nun tahta geçmesini vasiyet etmesi olduğu görülmektedir.

Doğu Göktürk Devleti’nde İşbara Dönemi (582-587)

Ağabeyi Mukan’ın ardından devletin başına geçen Taspar, Dàxiàng (大象) 3. yılında (581) hastalandı. Ölmeden önce hastalığı sırasında oğlu Anluo’ya (菴口): “Baba oğul arasındakinden daha yakın akrabalık bağı olmadığını söylerler. Büyük erkek kardeşim (ağabeyim) kendi oğluna yakın değildi, bu toprakları bana verdi. Ben öldükten sonra sen Abo’ya vermelisin”²⁵ diyerek bu husustaki düşüncelerini açıklamıştır. Taspar Kağan’ın ölümünden sonra ülke içinde bazı kişiler Abo’yu tahta geçirmek için hazırlandılar. Fakat onun annesinin soylu olmaması sebebiyle çoğunluk onun kağanlığını kabul etmeyi reddetti. (Taspar Kağan’ın oğlu) Anluo’nun annesi ise yüksek statüde olduğundan dolayı Göktürkler ona derinden saygı duyuyordu. İşbara (Kara Kağan’ın oğlu) (devlet meclisine) sonunda ulaştı. Devlet içindeki kişilere: ‘Eğer Anluo’yu tahta çıkarırsanız kardeşlerimle ona hizmet ederim; eğer Abo’yu tahta çıkarırsanız sınırdan savunmaya geçerim ve keskin kılıçlarım ile uzun mızraklarımla onu beklerim.’ dedi. İşbara’nın Göktürklerde statüsü yüksekti ve güçlüydü, ülke içindeki herkes ondan korkardı ve hiç kimse ona karşı gelmeye cesaret edemedi; böylece en sonunda Anluo’nun hükümdar olmasını kabul ettiler. Abo tahta çıkamadı bu nedenle ikna olmayıp sürekli elçiler göndererek Anluo’yu rahatsız ediyordu. Anluo bu duruma engel olamayıp vazgeçip devleti İşbara’ya devretti. Durum böyle olunca ülke içindeki kişiler karşılıklı istişare ile: ‘Dört Kağan oğlu içerisinde en akıllı ve dürüst olan İşbara’dır.’ dediler. Bu nedenle onu başkentte Yilijulu Şad Mohe Shiboluo Kağan (伊利俱口口莫何始波口可汗) unvanıyla kağan ilan ettiler, ayrıca adı Shiboluo idi. (581) Yönetimini Dūjīn (都斤) Dağı’nda²⁶ devam ettirdi. Anluo bulunduğu mevkiyi bırakarak Duluo nehrine (Dúluòhé 獨洛河) geçti ve ikinci kağan unvanını

²⁵ Xu 2004, s.1685. 在位十年, 得病将要死口, 口他儿子菴羅口:‘我听口口近没有超口父子的.我哥哥不口近她的儿子, 把口片土地交口了我. 我死后, 你口当口位口大邏便.

²⁶ Dujin (都斤) dağı Gobi Çölü’nün kuzeyindedir. Zhī ve Gāng 2002, s. 172.

https://books.google.com.tr/books?id=DV-wg6DqihEC&hl=tr&source=gbs_navlinks_s

aldı. Abo bu sırada İşbara'ya: "Sen ve ben Kağan oğluyuz, her birimiz babalarımızın bıraktığı tahtın mirasçılarınız. Sen şimdi saygı duyulabilir yüksek bir yerdesin, sadece benim bir konumum yok, bu neden böyle?" diyerek ricada bulundu. İşbara çok huzursuz oldu ve Onu Abo Kağan yaptı, Abo kendi kabilesini yönetmeye devam etti.²⁷

Çin'e karşı üstünlüğü bulunan Göktürk Devleti'nde Tardu'nun²⁸ (Dianjue 玷厥) Çin'den gelen kurt başlı sancakla batıda bağımsızlığını ilan etmesiyle ikilik çıkmış; Çin bunu kendi açısından fırsata çevirmiştir. Böylece I. Göktürk Devleti Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüştür. İşbara birçok hadiseden sonra kağan seçilebilmiştir, cesur birisi olmasının yanı sıra çoğu kişinin desteğini kazanmış, kuzeydeki ulusların hepsi ona itaat etmiştir.

İşbara Kağan'ın Çin'e Teslimiyeti

Sui imparatoru Wen Di tahta geçip imparator olduktan sonra İşbara'ya karşı farklı davrandı, İşbara Kağan'ın karısı Yüwén (宇文) kuzeydeki azınlık (eski Kuzey Zhou) boyunun kızıydı, adı Qianjin prenses (QiānjīnGōngzhǔ 千金公主) idi. Qianjin prenses kendi soyu yok edildiği için çok üzgündü, bu nedenle sürekli Sui Hanedanlığının intikam hırsıyla doluydu, her gün İşbara Kağan'a bu olayları dile getirmeye başladı. Kağan da; "Ben Kuzey Zhoular ile akrabayım. Şimdi Sui İmparatoru (Gaozu) kendi ayakları üzerinde dururken ve de kontrol altına alınmazken, Sui devleti tarafından mağlup edilen Kuzey Zhou'ya yardım etmezsem Hatun'un (Kèhèdūn 可 敦) yüzüne nasıl bakarım?" diyordu; ²⁹ bu nedenle İşbara Kağan dört yüz bin kadar askeriyle Çin'e saldırı için harekete geçti.³⁰ Sui Hanedanı'nın tutumunu değiştirerek aşağılayıcı bir tavır sergilemesinin üzerine İşbara, eşinin de Suilere karşı kıskırtmasından etkilenmiş, 581-583 yılları arasında Çin'e büyük akınlar düzenleyerek Sui ordularını art arda bozguna uğratmıştır. Fakat o sıralarda yaşanan açlık, kıtlık ve salgın hastalıklar Göktürkler arasındaki ölümleri arttırmıştır. Yaşanan anlaşmazlıklar, taht kavgaları, devletin tek hükümdarı olma mücadelesi uğruna teşebbüs edilen ittifaklar üzerine açlık ve kıtlık yaşanması Göktürk Devleti'nin süregelen varlığını korumasını daha da zorlaştırmıştır.

İşbara Kağan ülkesinde yaşanan kargaşa, entrika ve ihanetlerden çok yorulmuştu, hâkimiyetini kaybetmek istemiyordu. Bu nedenle Çin sınırlarına yerleşip imparatorundan destek istemiştir. Prensес Qian Jin, Sui imparatoruna

²⁷ Xu 2004, s. 1685.

²⁸ Tardu Kağan Çince kaynakta Dianjue veya Datou olarak geçmektedir.

²⁹ İşbara'nın sözlerinin yer aldığı kısım: Xu2004, s. 1187-1188.

³⁰ Xu 2004, s. 1685-1686.

mektup yazarak kızı olarak kabul etmesini istedi. Qian Jin Prenses'e imparator ailesinin ismi olan Yáng (阳) adı verildi, ismi İmparatorluk soy kütüğüne kaydedildi ve yeni Prenses Dàyi (大阳) (ulu adalet veya büyük gönüllü) unvanı verildi. Ardından İşbara Kağan da imparatora mektup gönderdi: 'Kaihuang 4. yılında (584) 9. ayı ve 10. gününde Büyük Göktürk devletinin gökyüzünün doğurduğu, bilge ve kutsal oğlu Yilijulu Shemohe Shiboluo Kağan, Büyük Suiler'in imparatoruna bu mektubu gönderiyor. İmparator halen karımın babasıdır, dolayısıyla üvey babamdır ve onun kızının kocasıyım, sonuç olarak onun oğlu sayılırım. Farklı ülkeler de yaşıyor olsak da karşılıklı birbirimize aynı duyguları taşımaktayız. Akrabalık bağlarımız şimdi daha da güçlendi. Dilerim bu bağlar çocuklarımız, çocuklarımızın çocuklarında, binlerce kuşak boyunca böylece sürsün! (İmparatorun) arzusuna asla karşı gelmeyeceğime söz veriyorum. Gökyüzü şahidim olsun! Andım olsun! Ülkemdeki bütün koyunlar ve atlar da imparatorundur. Onun ülkesindeki ipek de benimdir. Aramızda hala ben sen ayrımı mı var?' yazarak mektubunda imparatora teslimiyet içinde olduğunu ve bağlılığını bildirmiş oldu.³¹

Akrabalık ilişkisi ile dostluklarını mektuplarla ilerleten İşbara Kağan imparatorun gönderdiği elçiler Yú Qíng Zé (虞□□) ve Zhang Sun Sheng (□□晟) vasıtasıyla hukuken Sui imparatorunun damadı rütbesini alacaktı. İşbara, elçi Yu Qíng Ze'yi oturarak karşıladı, hasta olduğunu ve ayağa kalkamayacağını söyledi: "*Ben babam ve amcamdan sonraki nesilleri dahi diz çökerek selamlamam.*" dedi. Elçi (Yu) Qíng Ze onu suçlayarak durumu anlamasını istedi, İşbara'nın karısı Qian Jin prenses elçiye gizlice fısıldayarak kağanın kurtla aynı tabiatından³² olduğunu, onunla daha fazla tartışmaması gerektiğini, yoksa bir kurt gibi insanları ısırabileceğini söyledi. Elçi Zhang Sun Sheng, kağana ikna edici sözler söyleyince İşbara söyleyecek söz bulamadı, hemen diz çökerek Sui imparatorunun yeşim mühürlü mektubunu aldı, onu başının üzerine koydu, çok geçmeden bu halinden fazlasıyla utandı, emrindeki adamlarını da toplayarak onlarla birlikte yüksek sesle ağlamaya başladı.³³ Kağan böylelikle imparatora bağlılığını bildirmiş oldu.

³¹ Tsai 2006, s. 74-75.

³² Kurda benzeme olayı Çin kaynaklarına göre; Göktürklerin sancak sopalalarının tepesinde altından yapılmış bir kurt kafası vardı. Muhafız subaylarına, Çince "kurt" anlamına gelen Fu-li (Türkçe=böri) adını vermişlerdi. Orhun abidelerinde Bilge Kağan yazıtında; "*Tanrı kuvvet verdiği için babam Kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş*" denilerek kurt gibi olmak yırtıcılığı ve başarıyı simgelemiştir. Moğolların Gizli Tarihi'nde ise Cengiz Han'ın başarılı adamlarını: "*Karanlık gecelerde kurdun erkeği, gündüz aydınlığında kara karga gibi idi*" şeklinde tarif etmektedir. Onay 2011, s.420.

³³ Xu 2004, s. 1690.

Çin, Türkleri büsbütün yozlaştırmak maksadı ile halkını Çince konuşurmaya, Çinliler gibi giyinmeye, Çin adetlerini kabule teşvik ve mecbur etmesi için İşbara üzerinde zorlu baskısını artırdı. Kağan imparatora gönderdiği 585 tarihli mektupta: *'Size bağlı kalacak, haraç verecek, kıymetli atlar hediye edeceğim. Fakat dilimizi değiştiremem, dalgalanan saçlarımızı sizinkine benzetemem, halkıma Çinli elbisesi giydiremem. Çin adetlerini alamam, imkân yoktur, Çünkü bu bakımlardan milletim fevkalade hassastır; adeta çarpan tek bir yürek gibidir. Sui imparatoru dünyanın gerçek hâkimidir. Gökte iki güneş olmadığı gibi yerde de iki hükümdar olmamalıdır.'* yazarak imparatorun mektubunu cevapladı.³⁴ İşbara Kağan Çin'e olan teslimiyetinden vazgeçmek istese dahi geriye dönüp baktığında güvenebileceği, ülkesi adına yükselmek adına birlikte hareket edebileceği bir destek kalmamıştı; teslimiyeti kaçınılmazdı, fakat hiçbir zaman kendisini tam anlamıyla adamadı. Adeta Çin imparatorunun geçici bir süre tek hükümdar olduğunu farz etmiş, tüm benliğini değiştirmeden imparatora bağlı olacağını bildirmiştir. İmparatora yazdığı mektubunda milli birlik ve beraberlik hassasiyetinden de anlaşılacağı üzere onun kendi kültüründen, topraklarından uzaklaşmasına mecbur kılan sebepler olmuştur. Böylelikle Çin'in Göktürkler üzerindeki kağanlar arası uyguladığı politikası Tardu'nun doğuyu tanımamasıyla işe yaramış ve fikir ayrılıkları yaşayan kağanlar taht mücadelesi, yaşam mücadelesi içerisinde Çin ile yakınlaşıp devleti yıkılışa sürükleyen yola girmişlerdir.

Sonuç

Çalışmada I.Göktürk Devleti'nin son on yılına ve Doğu Göktürk Devleti'nin ilk beş yılına denk gelen süreçte yönetimde bulunan Taspar ve İşbara Kağan'ın Çin ile olan ilişkileri, izledikleri siyaset doğrultusunda verilen kararların yönetime nasıl yansıdığı konusu Çin kaynakları temel alınarak ve Türk tarihçilerin yorumları da incelenerek ele alınmıştır. Taspar Kağan'ın Budist rahipten etkilenerek Budizm'e meyletmesi ve İşbara Kağan'ın Çin'e bağlılığını bildirmesi konularına değinilerek kültürlerinden uzaklaşma eğilimlerinin altında yatan sebepler araştırılmıştır.

Taspar Kağan'ın devletin yaşam tarzına uygun olmayan ve halk üzerindeki hâkimiyeti açısından büyük risk taşıyan Budizm'e yönelme kararını vermesinin altında ticari ve siyasi sebeplerin olduğu söylenebilir. İpek Yolu ve kervan yollarında ticaret yapan Budistlerin zenginliğinden ve gücünden faydalanmak amacıyla kendi topraklarında Budizm'i serbest kılarak güç kazanmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Budizm'e yakınlaşmasının devletin ekonomisinin güçlenmesi amacını taşıdığı söylenebilir. Ağabeyi Mukan

³⁴Kafesoğlu 2015, s. 100.

Göktürk Kağanlarının Kültürden Uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri

Kağan'ın kendi oğlu olan Abo yerine kendisini varis göstermesiyle başa geçen Taspar Kağan, hastalandığında oğlu yerine Abo'yu varis göstermiştir. Bu durum onun töreye olan bağlılığını ve halen kültürüne bağlı bir şekilde yaşam sürdüğünü göstermektedir. Zira Budist yaşam tarzını benimsediği hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Nitekim bu yaşam tarzını benimsemesi veya böyle bir izlenim vermesi de törelerini yok saymış olduğunu göstermemektedir. Kısacası zaten yükseliş döneminde olan devletin gücüne güç katmak amacıyla hareket ettiği sonucuna varılabilir.

İşbara Kağan'ın yönetimde olduğu dönem, devletin ikiye bölündüğü ve iç karışıklıkların baş gösterdiği zorlu bir dönemdir. Çin'in Batı Göktürklerle olan ilişkilerinin verdiği tedirginlik, devlet içinde güvenebileceği kimsenin kalmayışı İşbara Kağan'ın Çin'e bağlılığını bildirmesinde etkili olmuştur. İmparator fermanını söyleyen elçinin bu isteğini reddetmesi ancak sonrasında buna mecbur bırakılması ve bunun üzerine kağanın yüksek sesle ağlaması durumdan utanç duyduğunu göstermektedir. Kendi adetlerini Türklere dayatmak isteyen imparatora 585 yılında yazdığı kültürlerinden vazgeçmeyeceklerini belirten mektup milli birlik ve beraberlik hassasiyetini göstermektedir. Sonuç olarak bu iki kağan döneminde yaşananların, kültürel uzaklaşma gibi görünmesine rağmen dönemin şartları düşünüldüğünde devletin ayakta kalması amacıyla zorunlu ve geçici olarak uygulanan siyasi adımlardan ibaret olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Artun 2007 Erman Artun, *Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri- Öğretiler-Dinler*, Adana.
- Çandarlıoğlu 2017 Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul .
- Çay 2009 Abdulhaluk Mehmet Çay, ‘Tarihte Türk Devlet ve Beylikleri’, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara, s. 1-17.
- Eberhard 1943 Wolfram Eberhard, ‘To’balar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer?’, (Çev. İkbal Berk), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, s. 19-32.
- Ecsedy1968 Hilda Ecsedy, “Trade and War Relations between Turksand China in the Second Half of the 6th Century”, *Acta Orientalia*, Vol. 21, No. 2, s. 131-180.
- Erdoğan 2003 Özden Erdoğan, *XVIII. Y.Y.’a Kadar Anadolu’daki Türkmenlerin Dini Durumu*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Erdoğan 2017 Hasan Göktürk Erdoğan, “Kök Türk hükümdarı Mukan Kağan’, İtil Suwı Aka Turur”, *Ege Üniversitesi, TDAE Türk Tarihi Ana Bilim Dalı 25. Yıl Armağanı*, İzmir, s. 183-203.
- Gömeç 2003 Sadettin Gömeç, “Eski Türk İnanıcı Üzerine Bir Özet”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 33, s. 79-104.
- Kafesoğlu 2015 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kara 2015 Kara, Gülnar, ‘Zhou Tarihi’nin Türkler Bölümü Üzerinde Metin Çalışması’, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, s. 542-562.
- Onay 2011 İbrahim Onay, ‘Bozkır Kültür Çevresinde Kâinat Anlayışı ve Düşünce Hayatı (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)’, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Otkan 2018 Pulat Otkan, *‘Tarihçinin Kayıtları’na (ShiJi) Göre Hunlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Taşağıl 2013 Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri’nin Çocukları(Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Taşağıl 2015 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tsai 2006 Liu Mau Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*(Çev. Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu), Selenge Yayınları, İstanbul.

Göktürk Kağanlarının Kültürden Uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri

- Türker 2013 Nurcan Türker, *Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yürütülen He Qin Politikası (Akrabalık İle Sağlanan Barış Politikası) ve Sonuçları*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Ünal 2015 Mustafa Ünal, *Türklerin Tarih Boyunca Seçtikleri Dinler ve Seçme Sebepleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım 2016 Kürşat Yıldırım, ‘Taspar Kağan ve ‘İlk Tercüme Faaliyetleri Üzerine Bazı Notlar’’, *2.Dil Araştırmaları*, İstanbul, s. 37-52.
- Zhī - Gāng - Lì 2002 Zhāng Qǐ Zhī- Zhāng Guó Gāng- Zhōng Guó Lìshǐ Suǐ Táng Sòng Shǐ, (Çin Tarihi-Sui, Tang, Song Tarihi), Wu Nan Chu Ban.
- Xu2004a Jia Lu Xu, ÈrshísìShǐQuánShì 二十四史全释(Açıklamalı Yirmi Dört Tarih) XinTangShuJuan 215A, LieZhuan 140A, Tu JueLieZhuan (Shang), Shanghai.
- Xu 2004b Èrshísì Shǐ Quánshì 二十四史全释(Açıklamalı Yirmi Dört Tarih) Sui Shu Juan 84, Lie Zhuan 49, Tu Jue Zhuan, Shanghai.

SUMMARY

I. Gokturk and East Gokturk State, which have a very important place in Turkish and Chinese history, have given internal and external struggles in order to maintain their existence since the day they were founded. Gokturk-China relations have taken place in history with wars and sometimes peace agreements. Naturally, political and cultural interactions between the two states were also seen in this process. It has been drawn attention some khagan's got away from their cultures the result of interactions in the I. Gokturk and Eastern Gokturk State's period. This situation has brought the consequences that affect not only the lives of the khagans but also state administration and the future of the people. The relations of the khagans with China, domestic and foreign politics of the states, their cultures and cultural interactions have been effective in getting away from culture.

After Bumin Khagan, who founded the state in 552, died the year declared her independence, his son (Kara Kağan) became khagan (553). His elder son Kara died due to an unknown reason a few months after he became a khagan. Mukan Khagan, who lost his father and older brother in a short time, passed the I.Gokturk State and made the I.Gokturk State live its brightest and most magnificent period with his uncle Istemi Yabgu in the west.

Mukan Khagan, who expanded the borders of the state, wanted his brother Abo instead of son Taspar before his death in 572. Taspar Khagan, who took over a strong state system from his brother, was more interested in cultural issues. Taspar Khagan made mistake of inclination to Buddhism that was not suitable for Turkish nation's lifestyle. After the death of Taspar Khagan, the period in which Isbara Khagan came to the throne was a difficult period in which the state was divided into two and internal

turmoil started. During the Isbara Khagan period, the east and west did not move together as in the BuminKhagan period, and the state lived duality due to the Chinese intrigue and the throne struggle. I. Gokturk State was divided into East and West. After many incidents, Isbara was able to be elected as khagan, he gained the support of many as well as being a brave man, and all of the nations in the north obeyed him. Isbara Khagan was very tired of the turmoil, intrigue and defection in his state, and as he did not want to lose his dominance, he settled in China and asked for support from the emperor. Even if Isbara Khagan wants to give up his surrender to China, when he looks backward there was no more support he can rely upon and can move together on behalf of his country so surrender has become inevitable for him.

Taspar and Isbara Khagan's relations with China, which were in the process of the last ten years of the Gokturk State and the period of the first five years of the East Gokturk State, due to their politics influenced the state administration and his sovereignty. Taspar Khagan's inclination to Buddhism and Isbara Khagan's surrender to China, the relations of the khagans with China, their culture and cultural interactions influenced their lives and domestic and foreign politics.

It can be said that Taspar Khagan's reason for inclination to Buddhism which is not suitable for the life style of the state and pose a great risk of his sovereignty, there was commercial and political. In order to benefit from the wealth and power of the Buddhists who trade in the Silk Road and caravan roads, he tried to gain power by freeing Buddhism in his lands. Therefore, it can be said that the reason of his inclination to Buddhism is to strengthening the economy of the state. Because of there is not enough data on the adoption of Buddhist lifestyle. In short, it can be concluded that the state, which is already in the ascension process, acts to add power to its power.

The reason why Isbara Khagan reported his loyalty to China can be seen as the uneasiness caused by the struggles of the khaganate within the state. Although both of these cases seem to be move away culturally, it is clear that they did not abandon their own culture. As a result, even if the events that lived during these two periods are as if cultural distances, when it was considered conditions of period it can be said that this policy is composed of the compulsory and temporary political steps in order to maintain the state's existence.